

PAPER DETAILS

TITLE: BREXIT VE TÜRKİYE-AB VE TÜRKİYE-BİRLİK KRALLIK İLİSKİLERİNE ETKİLERİ

AUTHORS: Çiğdem NAS

PAGES: 325-350

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1910835>

BREXIT VE TÜRKİYE-AB VE TÜRKİYE-BİRLEŞİK KRALLIK İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

Çiğdem NAS*

Araştırma Makalesi

Öz

2020 yılı sona ererken Birleşik Krallık AB üyeliğini geride bırakmaktadır. Brexit olarak adlandırılan bu çıkış sonrasında ilişkileri düzenleyecek bir Anlaşma üzerinde görüşmeler devam ederken, Türkiye de süreci yakından izlemektedir. Brexit Türkiye'yi farklı açılardan ilgilendirmektedir. Öncelikle Birleşik Krallık'ın ayrılığının AB iç dengeleri ve genişleme ve bütünleşme süreçlerinin gelişimi açısından etkileri Türkiye'nin AB adaylığı ve üyelik hedefi açısından önemlidir. Birleşik Krallık gibi genişleme politikasının taraftarı olan ve daha gevşek bir bütünleşmeyi öngören bir üyenin ayrılması AB'nin lider ülkeleri Federal Almanya ve Fransa'nın AB içinde daha belirleyici bir konumda olacağı ve bu politikalara şekil vereceği anlamına gelmektedir. Bunun yanında, Türkiye'nin yakın ekonomik ve siyasi ilişkiler içinde olduğu Birleşik Krallık ile Brexit sonrası ilişkilerinde değişim ve işbirliği imkanlarının artması söz konusu olabilir. Makale Brexit ile gelen etkiler ve değişimleri Türkiye-AB ve Türkiye-Birleşik Krallık ilişkileri açısından analiz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Brexit, Birleşik Krallık, Avrupa Birliği, AB-Türkiye ilişkileri, Türkiye-Birleşik Krallık ilişkileri

Brexit and Its Impact on Turkey-EU and Turkey-UK Relations

Abstract

As 2020 comes to a close, the United Kingdom is leaving behind its membership to the European Union (EU). While negotiations over an agreement that will regulate the relations following the exit from the EU, which is called as Brexit, are ongoing, Turkey is also closely watching the developments. Brexit concerns Turkey from various vantage points. Firstly, the influence of the UK's exit on the EU's internal balances and the development of enlargement and integration processes are of

* Yıldız Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, İKV Genel Sekreteri, cnas@ikv.org.tr, ORCID: 0000-0001-6846-2728

Makalenin Gönderilme Tarihi:15/12/2020, Kabul Edilme Tarihi: 10/03/2021

significance regarding Turkey's EU candidacy and membership goal. The withdrawal of a member state such as the UK which supports enlargement policy and favours a looser integration model means that EU's leading member states Federal Germany and France will be in a more decisive position in the EU and shape these policies. Moreover, it may be the case that change and opportunities for cooperation may escalate in Turkey's relations with the UK, with which it already has close economic and political relations. The article aims to analyze the influences and changes brought about by Brexit from the perspective of Turkey-EU and Turkey-UK relations.

Keywords: Brexit, United Kingdom, European Union, EU-Turkey relations, Turkey-UK relations

Giriş

Birleşik Krallığın (BK) Avrupa Birliği (AB) üyeliğinden ayrılma süreci AB tarihinde bir ilk olmanın yanında, gerek AB'nin iç yapısı, gerekse AB-BK ilişkileri açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Avrupa'nın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyesi olan iki ülkesinden biri olan BK'nin AB üyeliğinden ayrılması yani Brexit, Avrupa kıtasındaki siyasi ve ekonomik örgütlenme mimarisini de değiştirecektir. AB ile BK arasında halihazırda devam eden müzakerelerin sonucunda nasıl bir ilişkinin tesis edileceği kuşkusuz ki bu yeni mimariyi etkileyecektir. Türkiye gibi Avrupa kıtasında olan ve AB adayı olan bir ülke de AB üyesi olmamasına rağmen bu süreçten etkilenmektedir. Makalede Brexit olarak adlandırılan sürecin Türkiye üzerindeki etkileri analiz edilecektir. Bu etkiler esasen iki kategoride incelenecektir. Bunlardan birincisi Brexit'in Türkiye-AB ilişkilerine etkisi, ikincisi ise Türkiye-BK ilişkileri üzerindeki etkileridir. Brexit süreci tam olarak 2020 yılı sonunda tamamlanacağı için, bu olgunun etkileri ilerleyen zaman içinde tam olarak anlaşılabilir. Bu makalede mevcut veriler ışığında olası etkilerin analizi yapılacaktır.

I. Brexit ve Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri

BK'de yapılan referandum sonucunda AB'den ayrılma kararının alınması ve bu kararın uzun bir süreç içinde ve oldukça zorlu bir şekilde uygulanıyor olması Türk halkının AB'ye bakışı üzerinde etkili olmuştur. Brexit kararının alındığı 23 Haziran 2016'daki referandumun hemen sonrasında, BK gibi güçlü ve köklü bir ülke halkının çoğunluğunun AB üyeliğinden ayrılmak istemesi AB'nin kan kaybetmesi olarak yorumlanmış, Türkiye gibi 33 yıldır AB üyesi olamayan bir ülke için, devlet politikası haline

gelmiş olan bu hedefin sorgulanmasına yol açmıştır¹. AB'nin yakın geçmişte üst üste yaşadığı avro krizi, mülteci krizi gibi krizlerle birlikte ele alındığında Brexit bazı çevreler tarafından AB'nin uzun gerilemesinin son aşaması olarak ele alınmıştır. Ancak fazla hızlıca varılan bu gibi sonuçlar daha sonraki süreçte sorgulanmıştır. BK'nin AB üyeliğinden ayrılmakta yaşadığı zorluklar, Avam Kamarasında yapılan müteakip oylamalar sonucunda üyelikten çekilme anlaşmasının onaylanamaması, erken seçime gidilmesi ve ekonomi ve ticaret alanında yaşanan küçülme ve geleceğe ilişkin olumsuz öngörüler bu kararın mantığı konusunda soru işaretlerine yol açmıştır. Brexit kararının AB'nin çöküşünü yansıtmadığı, kimlik politikası ekseninde yükselen popülist yaklaşımın² bir ürünü olduğu ve oylama sürecinde çeşitli manipülasyonlar³ sonucu "Hayır" oyunun çıktığı yönünde yorumlanmaya gidilmiştir. Bunun yanında, BK ile üyelik sonrası ilişkiyi belirleyecek olan anlaşmanın müzakerelerinde AB'nin güçlü ve kararlı bir tutum sergilemesi ve Michel Barnier gibi tecrübeli bir siyasetçinin AB adına müzakereleri yürütmesi AB'nin Brexit'ten zayıflamış olarak değil, tersine güçlenmiş olarak çıkabileceğini göstermiştir. Brexit'in önemli etkilerinden biri Türkiye'de karar alıcıların ve genel kamuoyunun AB'ye bakışını etkilemesi ve Türkiye'nin AB ile ilişkileri hakkındaki bakış açısını en azından Avrupa şüphecisi çevrelerde değiştirmesidir. Bunun yanında, Türkiye'de AB üyeliğini destekleyen kurumlar, analist ve uzmanlar açısından süreç AB'ye olan inancın tazelenmesi şeklinde etkide bulunmuştur⁴.

1. Brexit Sonrası Avrupa Birliği

Brexit'in Türkiye-AB ilişkilerine diğer bir önemli etkisi BK'nin AB üyeliğinden ayrılışı sonrasında AB'nin değişen iç dengeleri ve reform çabalarıdır. Bu değişen dengeler ve reform çabaları doğrudan Türkiye-AB ilişkilerini etkilemese de dolaylı olarak bir aday ülke olan Türkiye'nin AB sürecini etkilemektedir. Burada öncelikle BK'nin AB içinde nasıl bir rol

¹ Ata Ufuk Şeker, Şerife Çetin, "AB, Brexit'le kan kaybetti: Avrupa Birliği'nin, İngiltere'nin ayrılışı ile birlikte ekonomik ve siyasi olarak önemli ölçüde güç kaybetmesi bekleniyor", *Anadolu Ajansı*, 01.02.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-brexit-kan-kaybetti-1720987>

² Cox, Michael (2017) The rise of populism and the crisis of globalisation: Brexit, Trump and beyond. *Irish Studies in International Affairs*, 28. s. 9-17.

³ Mike Scott, "Cambridge Analytica did work for Brexit groups, says ex-staffer", *Politico*, 30.07.2019, <https://www.politico.eu/article/cambridge-analytica-leave-eu-ukip-brexit-facebook/>

⁴ Yusuf Hatip, Şerife Çetin, Ata Ufuk Şeker, "AB liderlerinden Brexit sonrası 'daha istekli çalışma' mesajı", *Anadolu Ajansı*, 31.01.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-liderlerinden-brexit-sonrasi-daha-istekli-calisma-mesaji/1720314> |

oynadığına ve AB'yi terk ettikten sonra ortaya çıkan boşluğun nasıl doldurulduğuna bakmak faydalı olacaktır. Bu gelişmeler AB-Türkiye ilişkilerine yansımaktadır.

BK Stephen George'un "Britain in the European Community: An Awkward Partner / Avrupa Topluluğu'nda Britanya: Garip bir Ortak" adlı kitabında anlatıldığı gibi⁵, 1973 yılında AT üyesi olmasından itibaren çok uyumlu olmayan, 1980'lerdeki bütçe tartışmalarında olduğu gibi zaman zaman sorun çıkaran ve özellikle egemenliğin yeni alanlarda ulusüstü kurumlara aktarılmasını öngören ileri bütünleşme alanlarının dışında kalma tercihinde bulunan bir üye devlet olmuştur. Avrupa Topluluklarının kuruluş amacını Avrupa'yı kana bulayan savaşları çıkaran Almanya-Fransa rekabetini sürekli bir işbirliği ve ortak kadere dönüştürecek bir bütünleşme hareketi oluşturmak olarak görürsek, BK'nin tarihsel açıdan bakıldığında bu süreçte farklı bir konumda yer aldığı görülmektedir. Batı Avrupa'da Nazi Almanya'sına karşı direnebilen tek ülke olması ve AB'nin temelini oluşturan Avrupa Topluluklarının kuruluşuna katılmamayı tercih etmesinin bugüne yansıyan etkileri olduğu görülmektedir. BK Avrupa Birliği fikri ve özellikle federal bir Avrupa oluşumunun karşısında durmuştur. Bu doğrultuda AB'yi ortak pazarın ötesine taşıyan avro alanı, Schengen gibi politikaların dışında kalmıştır⁶.

Sosyal alanda da 1988'de imzalanan Avrupa Sosyal Şartı'nı, işgücü piyasasının esnek regülasyonunu öngören politikalarına müdahale olabileceği nedeniyle imzalamamıştır. Tony Blair'in başbakanlığında İşçi Partisi'nin BK'de hükümette olduğu dönemde Blair, BK'yi AB'nin kalbine yerleştirmekten söz etmiş ve Sosyal Şartı 1997'de imzalamıştır⁷. Ancak 2003 yılındaki Irak Savaşında Blair'in ABD'nin yanında yer alması siyasi kariyerinin de sonunu getirmiş ve BK'nin AB politikalarını değiştirmek yönünde daha fazla ileri gidememiştir.

Gerek coğrafi konumu gerekse tarihsel olarak Avrupa siyasetinde oynadığı "kıyı ötesi dengeleyici (offshore balancer)" rolü ile Brexit BK'nin tekrar bu tarihsel konumuna geri dönmesi olarak tanımlanabilir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Churchill tarafından tanımlanan BK dış politikasının 3 sacayağında Avrupa'nın yanında, ABD ve İngiltere Milletler Topluluğu

⁵ Stephen George (1994), *Britain in the European Community: An Awkward Partner*, Oxford University Press.

⁶ John Gillingham (2003), *European Integration (1950-2003): Superstate or New Market Economy?*, Cambridge University Press, s. 164.

⁷ Simon Bulmer (2008), "New Labour, New European Policy? Blair, Brown and Utilitarian Supranationalism", *Parliamentary Affairs*, Volume 61, Issue 4, October 2008, 597-620.

ülkeleri de bulunmaktadır⁸. Brexit ile tekrar ABD ile özel ilişkinin öne çıkarılması, bunun yanında Çin gibi yükselen bir aktörün dengelenmesi ve AB dışında münhasır bir ticaret politikası ve STA'lar ile küresel Britanya'nın yeniden inşa edilmesi hedeflenmektedir⁹.

AB bütünleşmesini daha derinleştiren adımlar atan Almanya ve Fransa ikilisinin şekil verdiği bir AB'nin Brexit sonrası reformlar ile AB'nin federal yapısını güçlendireceği, bu durumun ise Türkiye'nin üyeliğini daha da zor bir olasılık haline getireceği söylenebilir. Öte yandan, bugüne kadar özellikle Maastricht sonrası atılan adımlar ile BK gibi dernileşme karşıtı bir ülkenin üyeliğine rağmen, bütünleşmenin giderek yeni politika alanlarını kapsayacak şekilde derinleştiği de görülmektedir. Her ne kadar, Üye Devletlerin temsil edildiği AB Konseyi AB'nin geleceği açısından daha belirleyici hale gelse ve ulusüstü kurumların karşısında Üye Devletlerin ağırlığı daha fazla hissedilse de, bütünleşme sürecinde atılan her adım daha ileri bir adımın da tetikleyicisi olmakta ve yaşanan krizler Jean Monnet'nin "Avrupa krizlerle ortaya çıkacaktır ve bu krizlere bulunacak çözümlerin toplamı olacaktır" sözünün anıttığı gibi bütünleşmenin daha da ileriye taşınmasına sebep olmaktadır.

BK'nin AB'den çıkışı ile AB içinde ortak karar almanın kolaylaşacağı ve daha fazla bütünleşme yönünde ilerlemeler sağlanacağı beklentileri oluşmuştur. Özellikle AB'nin lider ülkeleri Fransa ve Almanya'dan farklı düşünen ve daha derin bütünleşme taraftarı olmayan BK'nin çıkışı ile artık AB'nin çok daha rahat bir şekilde ilerlemesi mümkün olacaktır. Özellikle Atlantikçi bir dış ve güvenlik politikası anlayışı olan BK'in çıkışından sonra AB'nin ortak savunma politikasında ilerleme kaydedeceği beklentileri de vardır. Öte yandan, AB'de daha ileri bütünleşmenin önündeki tek engelin BK olmadığı ve bunun dışında birçok farklı sorunun olduğu aşıkardır. Brexit kararı sonrasında Almanya, Fransa ve İtalya liderleri bütünleşme yönündeki birliklerini ifade etmek için İtalya'da Ventotene'de buluşmuştur¹⁰. Ancak bu üçlü liderlik gerçekleşmemiş, mülteci konusu ve avro krizi gibi sebeplerle AB'ye tepkili olan ve güçlü Avrupa şüpheli hareketlerin olduğu İtalya AB'nin merkez üçlüsünde yer almak yerine daha eleştirel bir konumda yer almıştır.

⁸ Derek W. Urwin (1991), *The Community of Europe: A history of European Integration since 1945*, Longman, s. 30-35.

⁹ Sam Lowe (2020), "Priorities for Global Britain", Centre for European Reform, 27.01.2020, <https://www.cer.eu/publications/archive/bulletin-article/2020/priorities-global-britain>

¹⁰ Ventotene Avrupa federalisti Altiero Spinelli'nin Mussolini döneminde hapiste iken "Özgür ve Birleşik bir Avrupa için Manifesto"sunu yazdığı yer olarak sembolik öneme sahiptir. Jon Henley, Philip Oltermann (2016), "Ventotene summit to chart roadmap for EU's response to Brexit vote", *The Guardian*, 22.08.2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/21/ventotene-summit-france-italy-germany-eu-brexit-vote>

Başlangıçta bazı çevrelerce beklendiği gibi Brexit diğer üye devletlerde benzeri hareketleri tetiklemese de, AB'nin sorunlarına çözüm bulması için baskıyı artırmıştır.

Özellikle Macron döneminde AB'nin derinleşmesini destekleyen Fransa AB'nin liderliğinde daha etkili olsa da yakın zamana kadar Federal Almanya Başbakanı Merkel ile tam uyumlu bir ikili birlikteliğin yakalandığını söylemek zordur. Macron'un AB ile ilgili uyarıları ve reform çabaları hızlı bir değişim ve dönüşümü başlatamamıştır. Merkel daha temkinli ve dengeli bir yaklaşım sergilemiştir. Bu durum Covid-19 pandemi krizi ile değişim göstermiş ve iki lider krizin sosyoekonomik etkilerini bertaraf etmek için 750 milyar avro tutarında bir kurtarma paketi önerisinde bulunmuştur. Bu paketin önemi ilk kez olarak Avrupa Komisyonunun kurtarma fonunu oluşturmak için AB adına uluslararası piyasalardan borçlanmasıdır. "AB'nin Hamilton anı"¹¹ olarak adlandırılan bu gelişme mali birliğin yolunu açmıştır. Bu kararın Konsey'de "Tutumlu dörtlü" olarak adlandırılan ülkelerin muhalefetine rağmen alınabilmesinde BK'nin artık karar alma sürecinde olmaması ve ekonomik ve parasal birliğin derinleşmesine yönelik adımları bloke etme imkanının olmamasının da etkisi görülmektedir.

BK'nin artık AB karar alma sürecinde yer almamasının kuşkusuz güvenlik ve dış politika alanında da etkileri olmaktadır. Başkan Trump yönetiminde ABD'nin Avrupa ülkelerinin NATO içindeki rolünü sorgulaması, AB sürecine desteğini geri çekmesi ve Almanya gibi Avrupa'nın lider ülkeleri ile sorunlar yaşaması AB'nin savunma ve güvenlik politikalarının önemini artırmış ve bu alanda daha güçlü bir varlık göstermesi gereğini doğurmuştur. AB henüz tam anlamıyla bütüncül bir güvenlik ve dış politika geliştiremese de, her zaman otonom bir Avrupa dış ve güvenlik politikası taraftarı olan Fransa'dan başka Almanya ve Başbakan Merkel de bu konuda ABD'ye artık güvenilemeyeceği ve AB'nin kendi ayakları üzerinde durması gerektiğini ifade etmiştir.¹²

3 Kasım 2020 tarihinde yapılan seçimlerden Demokrat Parti adayı Joe Biden'ın galip çıkması ABD'de Trump döneminin sona ermekte olduğunu göstermektedir. Barack Obama'nın Başkan Yardımcılığını yapmış olan deneyimli siyasetçi Biden'ın yönetiminde ABD'nin transatlantik ittifakını güçlendirmek ve çoktarafli sistemi onarmak için adım atacağı

¹¹ Anatole Kaletsky, "Europe's Hamiltonian Moment", *New Europe*, 22.05.2020, <https://www.neweurope.eu/article/europes-hamiltonian-moment/>

¹² John Henley (2017), "Angela Merkel: EU cannot completely rely on US and Britain any more", *The Guardian*, 28.05.2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/may/28/merkel-says-eu-cannot-completely-rely-on-us-and-britain-any-more-g7-talks>

öngörülmektedir. Dikkate alınması gereken diğer önemli bir unsur ise Federal Almanya'da 2005 yılından beri devam eden Merkel döneminin sona ermekte olduğudur. Başbakan Merkel Parti başkanlığını bırakmış ve 2021 seçimlerinde aday olmayacağını açıklamıştır. Avrupa'nın son dönemdeki en uzun süre görev yapan lideri olan Merkel AB için de istikrar ve dengenin timsali olmuştur. 2021 sonbaharında yapılacak seçimlerde ortaya çıkacak siyasi tablo ve hükümet sadece Almanya için değil AB'nin geleceği açısından da belirleyici olacaktır.

2. Değişen AB ve Türkiye-AB İlişkileri

Konuyu Türkiye-AB ilişkileri açısından irdelediğimizde, BK'siz AB'nin mali birlik ve savunma birliği gibi alanlarda derinleşme yönünde ilerleme olasılığının artması Türkiye'nin AB üyeliği ihtimalini daha da zorlaştırmaktadır. Tren hızını artırdığında ona yetişmek daha zorlaşacaktır. Bunun yanında BK gibi daha gevşek bir bütünleşme modeli ve daha geniş Avrupa anlayışını savunan BK'nin AB dışında kalması ile AB'de özellikle Fransa'nın başını çektiği daha özcü Avrupa anlayışı ağırlık kazanabilir ve Türkiye'nin gerek tarihsel ve kültürel imajı gerekse bugünkü rejimi ile Avrupa'nın ötekisi olarak inşası güçlenebilecektir. Son dönemde Doğu Akdeniz ve Ege'de GKRY ve Yunanistan ile yaşanan sorunlar bu ayrışmayı tetiklemiş ve AB Yunanistan ve GKRY ile dayanışma içinde Türkiye'yi karşısına almıştır¹³. Fransa'nın daha ön plana çıktığı, kendi çıkarlarını zaman zaman AB çıkarları yerine koyduğu ve Akdeniz ve yakın doğuda Türkiye ile çıkar çatışmasına girdiği bir AB olarak ortaya çıkmaktadır. BK'nin küresel vizyonu ve emperyal diplomasisinin olmadığı bir AB'nin Türkiye ile ilişkilerinin giderek gerilmesi de beklenebilir bir gelişme olmuştur.

2020 yılında Türkiye-AB ilişkilerinde müzakere süreci ya da gümrük birliğinin modernizasyonu gibi herhangi bir pozitif gündemi gerçekleştirmek mümkün olmadığı gibi, Doğu Akdeniz'de çıkarların çatışması giderek yükselen bir gerilime ve tırmanmaya yol açmıştır. Özellikle Doğu Akdeniz, Suriye ve Libya üzerinden ilerleyen karşıtlık Meis Adası açıklarındaki doğal gaz arama çalışmaları ve Fransız gemisinin Türk firkateyni tarafından taciz edildiği iddiaları ile gergin bir boyuta taşınmıştır. Fransa Akdeniz'de NATO çerçevesinde görev yapan Courbet isimli firkateynin, Libya'ya uygulanan ambargoyu denetlemek için Tanzanya bandıralı bir gemiyi kontrol etmek

¹³ "The European Council strongly condemns Turkey's continued illegal actions in the Eastern Mediterranean and the Aegean Sea and underlines its full solidarity with Cyprus and Greece". European Council Conclusions, Brüksel, 22.03.2018, EUCO 1/18, <https://www.consilium.europa.eu/media/33457/22-euco-final-conclusions-en.pdf>

istediğini, bunun üzerine bu gemiye eşlik eden Türk savaş gemileri tarafından taciz edildiğini ve Courbet'e radar kilitlendiğini belirtmiştir. Türkiye Fransa'nın suçlamalarına sert bir şekilde cevap vermiş ve Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Türkiye'nin bir NATO müttefiki olduğunu ve bu davranışın kabul edilemeyeceğini belirtmiştir¹⁴.

Yakın dönemde Türkiye'nin bir AB adayı ülke olarak değil, daha çok bölgesel bir aktör ve komşu ülke olarak adlandırıldığı görülmektedir. 6 Temmuz 2020'de Ankara'ya bir ziyarette bulunan AB Dış Politika ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Joseph Borrell Türkiye-AB ilişkilerinin geliştirilmesi için iki tarafın birlikte çalışmasının önemini vurgulamış ve ilişkilerin zor bir dönemden geçtiğini ve yeni sorunlara yol açacak herhangi bir hareketten kaçınılması gerektiğini belirtmiştir: "Türkiye ilgili bir bölgesel aktör haline geldi ve AB'nin bu karmaşık ilişkinin farklı konularını hesaba katan yeni bir yaklaşım oluşturması gerekiyor...Öyle düşünüyorum ki Türkiye ile ilişkimiz AB dış politikasının en önemli ve acil konularından biri haline geldi"¹⁵. Borrell Ankara'ya yapmış olduğu ziyaretin, Türkiye ve AB arasında ve Türkiye ile Yunanistan ve Kıbrıs gibi bazı Üye Devletler arasında gerçekleşmesi öngörülen müzakere ve görüşmelere ön hazırlık mahiyetinde olduğunu belirtmiştir.

AB Konseyi toplantılarında Türkiye ile ilişkiler açısından odak noktası Doğu Akdeniz'deki durum çerçevesinde ele alınmıştır. Türkiye'deki siyasi gelişmelerden çok, Doğu Akdeniz ve Ege'de tartışmalı bölgelerde gerçekleştirilen sismik araştırmalar konu edilmiştir. 13 Temmuz 2020 tarihinde toplanan AB Dışişleri Bakanları Konseyinde yine Türkiye ile ilişkiler, Libya'daki durum ve Doğu Akdeniz'de artan gerilim ele alınmıştır. İlişkilerdeki çatışmacı dinamiği değiştirmek ve güven ortamını yaratmak için Türkiye'nin ele alması gereken birçok konu olduğu ileri sürülmüştür. Konseyin 15 Temmuz 2019'da Türkiye'ye karşı aldığı yaptırım kararları ve 15 Mayıs 2020'de Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin hareketlerini kınayan bildirilere atıfta bulunularak, Türkiye'nin özellikle Doğu Akdeniz'deki tek taraflı eylemlerinin AB çıkarlarını, AB üye devletlerinin egemenlik haklarını ve uluslararası hukuku ihlal ettiği ve sona ermesi gerektiği belirtilmiştir.

¹⁴ Xavier Vavasseur, "France Pulls Out Of NATO Operation Sea Guardian Amid Tensions With Turkey", *Naval News*, 03.07.2020, <https://www.navalnews.com/naval-news/2020/07/france-pulls-out-of-nato-operation-sea-guardian-amid-tensions-with-turkey/>

¹⁵ Yazar tarafından çevrilmiştir. European External Action Service, "Turkey: Remarks by HR/VP Josep Borrell at the press conference following his meeting with the Minister of Foreign Affairs Mevlut Çavuşoğlu", 06.07.2020, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/82146/turkey-remarks-hrvp-josep-borrell-press-conference-following-his-meeting-minister-foreign_en

Bunun yanında, Libya konusu da gündeme gelmiş ve Türkiye'ye Libya'da siyasi bir çözüme aktif olarak katkıda bulunma ve BM silah ambargosu da dahil olmak üzere Berlin süreci kapsamındaki taahhütlere saygı gösterme çağrısında bulunulmuştur. Yüksek Temsilci Borrell AB-Türkiye ilişkilerinde gerilimi azaltacak ve giderek daha fazla sorun yaratan konularda anlayışa varılmasına katkıda bulunacak yollar bulması için görevlendirilmiştir¹⁶.

Doğu Akdeniz üzerinden Türkiye'yi dışlayan enerji hatları projeleri ilerlerken, Türkiye de bölgede ağırlığını hissettirmek için hamlelerde bulunmuştur¹⁷. bu durum sadece Kıbrıs sorun ve Yunanistan ile ilişkilerin ötesinde, AB ile gerilimin giderek tırmanmasına yol açmıştır. Yunanistan Türkiye'nin Ege'deki eylemlerine karşı AB'yi harekete geçirmek için adım atmakta gecikmemiştir. 15 Temmuz tarihinde Yunanistan Dışişleri Bakanı yaptığı açıklamada Türkiye'nin Girit, Rodos ve Kerpe açıklarındaki arama faaliyetlerine karşılık olarak AB'nin "Türkiye'yi felç edecek" yaptırımları hayata geçirmesi çağrısında bulunmuştur. Ayrıca Yunanistan'ın silahlı bir saldırıya uğraması halinde AB Lizbon Antlaşmasının 42(7) sayılı Maddesinin aktive edileceğini duyurmuştur¹⁸.

Türkiye'ye karşı cepheyi genişletmek isteyen Yunanistan en büyük desteği Türkiye ile Libya üzerinden çatışan Fransa'dan almıştır. Cumhurbaşkanı Sarkozy döneminde de Türkiye'nin üyeliğine karşı çakan Fransa, Türkiye'yi bir güvenlik tehdidi olarak tanımlamıştır. Elysee Sarayında Kıbrıs Rum yönetimi lideri Anastasiades'i kabul eden Fransa Cumhurbaşkanı Macron, Türkiye'yi Yunanistan ve Kıbrıs'ın egemenlik haklarını ihlal etmekte suçlamış ve cezalandırılması gerektiğini kaydetmiştir:

Doğu Akdeniz'deki kışkırtmaları yanıtsız bırakmak ve bölgenin güvenliğini başta Türkiye olmak üzere başka aktörlerin eline bırakmak AB için ciddi bir hata olacaktır... "Avrupa'nın böyle bir seçeneği yoktur. Bu, Fransa'nın izin verebileceği bir şey değil.. Akdeniz'in, ülkelerimiz için hayati önem taşıyan bu bölgesinde enerji ve güvenlik konuları büyük öneme sahiptir¹⁹.

¹⁶ Council of the EU, "Foreign Affairs Council: Main Results", 13.07.2020, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2020/07/13/>

¹⁷ Meis açıklarına Oruç Reis gemisinin gönderilmesi ve NAVTEX (Yazılı seyir uyarı sistemi) ilanı ile 21 Temmuz-2 Ağustos arasında bölgede sismik arama yapılacağını bildirilmesi bölgeyi kendi karasuları içinde gören Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum kesiminde endişeye neden oldu. Yunanistan ordusu alarına geçerken, Yunan donanması da karşı NAVTEX yayınladı.

¹⁸ Ortak savunma hükmü olarak adlandırılan bu maddeye göre AB üye devletlerinin kendi topraklarında silahlı bir saldırıya maruz kalmaları halinde diğer Üye devletlerin yardımda bulunması öngörülüyor. Bakınız: Access to EU Law, "Mutual Defence Clause", https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/mutual_defence.html

¹⁹ Aljazeera, "Macron slams Turkey's 'violation' of Greek, Cypriot sovereignty", 23.07.2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/7/23/macron-slams-turkeys-violation-of-greek-cypriot-sovereignty>

Almanya Türkiye ile yukarıdaki Üye devletler arasında arabulucu rolü oynamış ve gerilimin düşürülmesini amaçlamıştır. Buna rağmen, Türkiye'ye yönelik eleştirilere katılmış ve Dışişleri Bakanı Heiko Maas Atina'yı ziyaretinde, ülkesinin pozisyonunu ortaya koymuştur: "Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki sondaj faaliyetlerine ilişkin duruşumuz çok net. Uluslararası hukuka uyulmalı. AB-Türkiye ilişkilerinde ilerleme, ancak Ankara'nın Doğu Akdeniz'deki provokasyonlarını sonlandırması hâlinde mümkün" demiştir²⁰.

Yukarıda anlatılan sürecin gösterdiği gibi Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de kendi deniz yetki alanını ve KKTC'nin haklarını korumak için attığı adımlar ve Yunanistan ile olan karasuları sorununun yeni bir gerilime yol açması sadece ikili ilişkileri etkilemekle kalmamış AB ve Türkiye ilişkileri düzeyine taşınmıştır. AB'nin iki lider ülkesinden Almanya konuya daha ılımlı yaklaşp arabulucu rolü oynarken, Fransa Libya'daki çıkarlarının çakışması ve Türkiye'yi geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da kendi ulusal önceliklerine karşı bir tehdit olarak görmesi sebebiyle sert bir şekilde tavır almış ve Türkiye'ye karşı ciddi yaptırımların uygulanması çağrısında bulunmuştur.

Ekim ve Aralık aylarında yapılan AB Zirvelerinde aralarında Federal Almanya, İtalya, İspanya gibi üye devletlerin olduğu kanat Türkiye'nin daha fazla dışlanmasının önlenmesi tezini savunmuş ve bu doğrultuda pozitif gündem önerisi masaya getirilmiştir. 1-2 Ekim 2020 tarihlerinde düzenlenen AB Konsey toplantısında AB Türkiye ile ilişkilerin düzeltilmesine yönelik olarak "siyasi pozitif gündem" önermiştir. Ancak bu pozitif gündemin başlatılabilmesi Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki sismik arama operasyonlarını durdurması şartına bağlanmıştır. Konsey sonuçlarında bu durum şu şekilde ifade edilmiştir²¹:

Yunanistan ve Kıbrıs'a karşı yasadışı faaliyetlerin durdurulması için yapıcı çabaların devam etmesi halinde, AB Konseyi özellikle Gümrük Birliğinin modernizasyonu ve ticaretin kolaylaştırılması, insani temaslar, Yüksek düzeyli diyaloglar, 2016 AB-Türkiye Bildirisi uyarınca göç konularında devam eden işbirliği üzerinde duran pozitif bir siyasi AB-Türkiye gündemi başlatmaya karar vermiştir. AB Konseyi Başkanı, Komisyon Başkanı ile işbirliği içinde ve Yüksek

²⁰ Yazar tarafından İngilizce aslından çevrilmiştir. Deutsche welle, "Germany's Maas calls on Greece and Turkey to avoid 'catastrophe'", 25.08.2020, <https://www.dw.com/en/germanys-maas-calls-on-greece-and-turkey-to-avoid-catastrophe/a-54693420>

²¹ Yazar tarafından İngilizce aslından çevrilmiştir. European Council Conclusions, EUCO 13/20, Brüksel, 02.10.2020, <https://www.consilium.europa.eu/media/45910/021020-euco-final-conclusions.pdf>

Temsilcinin desteği ile, bu amaçla AB-Türkiye gündeminin yeniden canlandırılması için bir öneri geliştirmeye davet eder.

Pozitif gündem önerisi Türkiye tarafından şüpheyle karşılanmış ve bu önerinin hayata geçirilmesi yönünde ilerleme sağlanamamıştır. Türkiye ve Doğu Akdeniz konusunun tekrar ele alınacağı Aralık ayı zirvesinde bu kez Türkiye'ye karşı sert yaptırım kararı alınması gündeme gelmiştir. Ancak 10-11 Aralık 2020 AB Konseyinde sismik araştırmalarla ilgili kurum yetkililerine yönelik ypatırım listesinin genişletilmesi dışında bir yaptırım kararı alınmamıştır. Bunun yerine, pozitif gündem önerisi yinelenmiştir: "Türkiye'nin Birlik ve Üye devletleri ile gerçek bir ortaklığı geliştirmeye ve uyumazlıkları uluslar arası hukuk uyarınca, diyalog yoluyla çözümlemeye hazır olduğunu gösterdiği takdirde, pozitif AB-Türkiye gündemi önerisi masada olmaya devam etmektedir"²². Henüz bu önerinin ne gibi gelişmelere yol açacağı belli olmasa da, ilişkilerde belirli bir yumuşama sağlanmış, Türkiye'nin AB hedefine bağlı olduğu ve bu yönde reformlar gerçekleştirileceği ifade edilmeye başlanmıştır²³.

2020'nin geneline yansıyan sorunlar ve gerilim yıl sonuna doğru azalmaya ve pozitif gündem önerisi çerçevesinde bir yakınlaşmanın işaretleri gözlemlenmeye başlamıştır. Bu durumun arkasında, gerilim siyasetinin sonuna gelinmesi, ekonomik sorunların AB ile ilişkilerin canlandırılması ihtiyacını doğurması ve ABD'de Trump döneminin yerini Transatlantik ilişkileri güçlendirmek ve çoktarafli düzeni onarmak yönünde tercihi olan Biden yönetimine bırakması gibi nedenler yer almaktadır.

Anglo-sakson dünyasının temsilcisi BK'nin AB'den ayrılması, kuşkusuz ki ABD'nin AB'ye bakışını etkileyecektir. Trump dönemine kadar, ABD'nin en önde gelen müttefiklerinden olan BK AB içinde, NATO ittifakına verdiği önem, piyasa ekonomisi anlayışı ve liberal dünya görüşü ile belirli bir pozisyonu ve yaklaşımı temsil etmiştir. Trump döneminde, AB ve ABD arasında giderek görünür olan anlaşmazlık ve sürtüşmeler, Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması sonrasında iyice keskinleşebilir. Transatlantik ilişkilerdeki ayrışma, ABD'nin Pasifik havzasına yönelmesi ve Avrupa savunması için üstlendiği yükümlülükten belirli ölçüde vazgeçmesi ile daha da kalıcı hale gelebilir. Türkiye açısından bakıldığında, Avrupa'nın dünyadaki konumu ve yakın bölgelere yönelik bakışı ile ilgili kabaca Kıta Avrupası ve Anglo-sakson

²² European Council Conclusions, Brüksel, 11.12.2020, EUCO 22/20, <https://www.consilium.europa.eu/media/47296/1011-12-20-euco-conclusions-en.pdf>

²³ Habertürk, "Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın AB hedefi sözleri gündemde", 22.11.2020, <https://www.haberturk.com/cumhurbaskani-erdogan-in-ab-hedefi-sozleri-gundemde-2877854>

dünya olarak adlandırabileceğimiz iki ayrı yaklaşımın olmadığı bir AB, Türkiye'nin Avrupalı konumu hakkında daha sorgulayıcı ve eleştirel olacaktır.

II. Brexit'in AB'nin Genişleme Politikasına Etkisi

Türkiye gibi bir aday ülke için Brexit sonrası dönemde AB ile ilişkilerinde en fazla etkisi olacak konu ise AB genişleme politikasının seyridir. BK bilindiği gibi AB genişlemesinden yana olmuş, eski Başbakan Tony Blair 2002 yılında daha geniş Avrupa yaklaşımı ile AB Komşuluk Politikasının ilk adımını atmıştır²⁴. AB'nin çevresinde ve küresel sistemde daha etkili olması için genişlemeye olumlu yaklaşmasının yanında, federalizme doğru giden bir Avrupa'nın panzehiri olarak da görmektedir. Çok sayıda üyesi olan bir Birliğin derinleşmesinin zorlaşması BK'nin AB anlayışı ile uyumludur. 2001'de Laeken Zirvesi'nde başlatılan AB'nin geleceğine ilişkin süreci başlatan önemli konuşmalardan birinde, dönemin BK Başbakanı Blair Polonya Borsasına hitap etmiş ve BK'nin AB'nin süper bir devlete dönüşmesini değil süper güç olmasını desteklediği belirtmiştir. Blair AB'nin bir "süper federal devlet"e dönüşmesini istemediğini ancak, globalleşmeye karşı ekonomisini reforme eden ve Avrupa'nın yaşam tarzını koruyan esnek bir yapı istediklerini söylemiştir. "Bir süper devlet değil, süper güç istiyoruz" demiştir²⁵. Birleşik Krallık, AB'nin federalleşmesine karşıdır. AB'ye yetki devrinin genişletilerek, bütünleşmenin daha da derinleşmesi yerine serbest ticaret ve ortak pazar öğelerinin belirleyici olduğu bir AB anlayışını yeğler²⁶. Genişlemeyi destekleyen güçlü bir üyenin ayrılması Türkiye'nin üyelik süreci için olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

Buna karşılık, Brexit kampanyası sırasında AB'den ayrılma yanlısı kampın Türkiye'nin AB üyeliği olasılığını kampanya malzemesi olarak kullandığı görülmüştür. Türkiye'nin bile üye olabileceği bir birlikte BK'nin yeri olmayacağı yönünde bir yaklaşım BK'nin genişleme yanlısı tutumu ile çelişkilidir. AB karşıtı kamp "Türkiye AB'ye katılıyor" ifadesinin yazılı

²⁴ Simon Bulmer (2008), "New Labour, New European Policy? Blair, Brown and Utilitarian Supranationalism", *Parliamentary Affairs*, Volume 61, Issue 4, October 2008, Pages 597–620, p.208.

²⁵ Tony Blair (2000), Address given to the Polish Stock Exchange (Warsaw, 6 October 2000), CVCE (Centre virtuel de la connaissance sur l'Europe), University of Luxembourg, https://www.cvce.eu/en/obj/address_given_by_tony_blair_to_the_polish_stock_exchange_warsaw_6_october_2000-en-f8c765d9-ad33-4ce3-bfbe-7dd6d01141d7.html

²⁶ Holger Mölder (2018), "British Approach to the European Union: From Tony Blair to David Cameron", in Ramiro Troitiño et al. ed. *Brexit: History, Reasoning and Perspectives*, Springer, 153-173.

olduğu posterler bastırmıştır. Özellikle yüksek nüfusun AB içinde yeni bir göç dalgası yaratacağı endişelerini tetiklemiştir. O zamanki Başbakan Cameron ise bu endişeleri gidermek için, Türkiye'nin büyük ihtimalle 3000 yılına kadar AB üyesi olamayacağı yönünde bir açıklamada bulunmuştur²⁷. Bu durum bir hükümet stratejisi olarak genişlemenin desteklendiğini ancak aidiyet olarak daha geniş bir AB'nin BK'de güçlenen korumacı, popülist ve milliyetçi yaklaşımlar açısından sorun yarattığını ortaya koymaktadır.²⁸

Dolayısıyla, BK'nin AB dışına çıkması ile Türkiye'nin AB içinde önemli destekçisini kaybedeceği söyleneceği de, pratikte bu desteğin ne kadar gerçek olduğu ve AB politikasını şekillendirmekte Almanya ve Fransa'nın yönlendirmelerinin ötesinde ne kadar etkili olduğu ayrı bir konudur. 19. Yüzyılın dünya gücü BK'nin stratejik vizyona sahip bir ülke olarak, Türkiye'nin Avrupa için önemine vakıf olarak Türkiye'yi mümkün olan en yakın biçimde AB ile ilişkilendirmek konusunda ise önemli bir aktör olduğu söylenebilir.

Brexit sonrası Türkiye'nin AB üyeliği konusu kuşkusuz ki sadece BK'nin üye olup olmaması ile açıklanamaz. AB'nin genel olarak genişlemeye yaklaşımında artan çekimserlik ve Türkiye'de AB üyeliği hedefine yönelik reformların durması da bu konuyu etkileyen asıl unsurları oluşturmaktadır. 2019'da Kuzey Makedonya ve Arnavutluk ile üyelik müzakerelerini başlatma kararı Fransa'nın vetosu ile engellenmiş ve müzakerelerin açılmasına ancak Mart 2020 tarihinde yapılan Genel İşler Konseyi toplantısında karar verilmiştir²⁹. Fransa Cumhurbaşkanı Macron genişlemeden önce AB'nin iç yapısında reform gerçekleştirmesi gerektiğini ancak ondan sonra yeni üyelerin alımına hazır olacağını ifade etmiştir³⁰. AB'ye 2004 yılında üye olan Macaristan ve Polonya'da, Viktor Orban ve Lech Kaczynski liderliğindeki otoriterleşme ve AB değerlerine ters düşme, 2007'de üye olan Romanya ve Bulgaristan'da üyelikten sonra dahi yargının bağımsızlığı ve yolsuzlukla mücadele gibi konularda yaşanan sorunlar genişlemeye yaklaşımı değiştirmiştir. Özellikle Türkiye gibi nüfusu, siyasi yapısı, bölgesel konumu ile AB için entegre edilmesi zor olabilecek bir ülkenin üyeliği ise hızla

²⁷ George Parker (2016), "Turkey unlikely to join EU 'until the year 3000' says Cameron", *Financial Times*, 22.05.2016, <https://www.ft.com/content/de1efd42-2001-11e6-aa98-db1e01fab0c>

²⁸ James Ker-Lindsay (2017): Turkey's EU accession as a factor in the 2016 Brexit referendum, *Turkish Studies*, 19(1), 1-22.

²⁹ Avrupa Komisyonu, "Commission drafts negotiating frameworks for Albania and North Macedonia", 01.07.2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1021

³⁰ BBC News, "EU blocks Albania and North Macedonia membership bids", 18.10.2019, <https://www.bbc.com/news/world-europe-50100201>

gündemden düşmüştür. Dolayısıyla AB'nin genişlemeye olan yaklaşımındaki değişimin arkasında özellikle son dönemde AB üyesi olan ülkelerin ortak değerlerden uzaklaşmasının yarattığı olumsuz deneyimler ve AB içindeki karar alma süreci ve Üye Devletler arasındaki güç dengesindeki sorunlar önemli rol oynamaktadır. Bunun yanında aday ülkenin AB değerleri ve müktesebatına uyum derecesi de belirleyici olmaya devam etmektedir.

BK gibi önde gelen bir jeopolitik oyuncunun genişlemeye verdiği destek “nasıl bir AB” sorusunun yanıtı ile yakından ilişkilidir. Avrupa'nın merkezi olduğu gibi periferisini de kapsayan, büyük ölçüde Ortak Pazar hedefi etrafında birleşmiş ve avro ve Schengen gibi daha derin bütünleşme alanlarını dışlayan bir AB vizyonu Türkiye'nin üyeliğinin de mümkün olma olasılığının daha fazla olduğu bir senaryo ile örtüşmektedir. Bu vizyona sahip bir Üyenin AB dışına çıkması, Fransa-Almanya liderliğinin üyeliğin sınırlı tutulacağı ancak mali birlik ve savunma gibi alanlarda derinleşmenin hedefleneceği bir AB vizyonunu öne çıkarmaktadır.

III. Brexit Sonrası AB-BK-Türkiye İlişkileri

Brexit sonrasında AB ile ilişkilerin yanında BK ile ilişkilerin geleceği de önemli bir araştırma konusudur. Burada bazı riskler ve yeni olanaklar söz konusu olabilir. Öncelikle, AB dışına çıkan önemli bir aktör olan BK ile yeni ve daha sıkı ilişkiler oluşturma olasılığı olacaktır. Ancak bunu yaparken, ilişkilerin özellikle ticari alanda en azından gümrük birliği içindeki düzeyini koruması için öncelikle bir serbest ticaret anlaşması imzalanması gerekecektir. Bunun için de gümrük birliği ilişkisinin gereği olarak önce AB'nin BK ile müzakere ettiği anlaşmanın sonuçlanmasını beklemek gerekmektedir.

1. Yeni Model Arayışları

Brexit sonrasında Türkiye ve BK, biri Batıda biri Güneydoğuda AB'yi çevreleyen iki ülke olacaktır. Brexit kararı henüz alınmadan dahi, Birleşik Krallık örneğinin Türkiye için de bir model oluşturabileceği konuşulmaya başlanmıştır. 29 Ağustos 2016 tarihinde yayınlanan, “Europe after Brexit: A proposal for a continental partnership” başlıklı makalede, AB üyeliğinden ayrıldıktan sonra Birleşik Krallık ile ilişkilerin yakın bir işbirliği temelinde devam etmesi için “kıtasal ortaklık” adı altında yeni bir formül önerilmiş ve bu modelin Türkiye ve Ukrayna gibi ülkelere de ilerde uygulanabileceği belirtilmiştir. Bruegel düşünce kuruluşunda kıdemli araştırmacı olan, Cumhurbaşkanı Macron'un seçim kampanyasında ekonomi danışmanlığı

görevini yapmış Jean Pisani-Ferry, Federal Almanya Parlamentosu (Bundestag) Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Norbert Röttgen, Bruegel kıdemli araştırmacısı, tanınmış ekonomist Andre Sapir, İngiltere Merkez Bankası'nın guvernör yardımcılığını yapmış, Sistemik Risk Konseyi Başkanı Paul Tucker ve Bruegel Direktörü Guntram B. Wolff gib-i önde gelen isimlerin altında imzalarının olduğu bu belge Brexit ile gündeme gelen ve Türkiye gibi diğer AB üyesi olmayan Avrupa ülkelerine de uygulanabilecek yeni bir modeli gündeme taşımıştır³¹.

Bu modele göre Birleşik Krallık ile AB arasındaki ilişkilerin AB üyeliğinden sonra yeni bir işbirliği kapsamında geliştirilmesi öne sürülmektedir. Kıtasal Ortaklık olarak adlandırılan bu modelde ilişkilerin aşağıdaki unsurlar üzerine oturtulması önerilmektedir :

-AB Tek Pazarına erişimin devam etmesi için gereken ortak politikalara katılım ve uyum; (Birleşik Krallık'ta kişilerin serbest dolaşımı ile ilgili hassasiyet nedeniyle, emeğin serbest dolaşımının geçici bazda sağlanması)

-Hükümetlerarası karar alma ve uygulamayı içeren bir Kıtasal Ortaklık Konseyi

-AB Bütçesine katkı sağlanması

-Dış politika, güvenlik ve savunma alanlarında yakın işbirliği

Federal Almanya'nın eski Dışişleri Bakanı Sigmar Gabriel de benzer bir öneriyi ortaya atmıştır. Westdeutsche Allgemeine Zeitung adlı gazeteye verdiği bir mülakatta Gabriel, AB ile Birleşik Krallık arasında imzalanacak yeni anlaşmanın Türkiye ve Ukrayna gibi yakın gelecekte üye olması mümkün gözükmeyen ülkeler için de model olabileceğini ileri sürmektedir³².

Bu tür önerilerin ne ölçüde anlam taşıdığı ve uygulanabilir olduğunu değerlendirmek için bazı unsurları akılda bulundurmak yararlı olacaktır:

-Türkiye ve Birleşik Krallık arasında ekonomik büyüklük ve gelişmişlik açısından önemli farklar bulunmaktadır. Toplam gayrisafi hasıla açısından bakıldığında Türkiye 2019 rakamlarına göre 761 milyar dolarlık bir

³¹ Jean Pisany-Ferry, Norbert Röttgen, Andre Sapir, Paul Tucker, Guntram B. Wolff (2016), "Europe after Brexit: A proposal for a continental partnership", Bruegel external publication, 29.08.2016, [https://www.bruegel.org/2016/08/europe-after-brexit-a-proposal-for-a-continental-partnership/?utm_content=buffer2978d&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer+\(bruegel\)](https://www.bruegel.org/2016/08/europe-after-brexit-a-proposal-for-a-continental-partnership/?utm_content=buffer2978d&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer+(bruegel))

³² Saïm Saeed (21017), "Sigmar Gabriel: Post-Brexit Britain can be model for Turkey and Ukraine", *Politico*, 26.12.2017, <https://www.politico.eu/article/sigmar-gabriel-post-brexit-britain-can-be-model-for-turkey-and-ukraine/>

GSYİH'ya sahiptir³³. Birleşik Krallık GSYİH'sı ise yine 2019 rakamları ile 2.829 trilyon dolar ile yaklaşık 3 katıdır³⁴. Kişi başına düşen ulusal gelire baktığımızda yine 2019 verileri ile Türkiye'de 9127 dolar iken, BK'da 41.030 dolar olarak kaydedilmiştir. Dolayısıyla, ekonomik büyüklük açısından Türkiye'nin son dönemde göstermiş olduğu hızlı büyümeye rağmen, önemli fark bulunmaktadır.

-İki ülkenin AB ile ilişkilerinin tarihçesi, bugünkü konumu ve statüsü de birbirinden çok farklıdır. Birleşik Krallık Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle'ün iki kez veto etmesinin ardından 1973 yılında AT üyesi olmuş ve o günden bugüne AB'nin bütün önemli dönüşüm süreçlerini üye olarak deneyimlemiştir. Avro alanı ve Schengen gibi bazı politikaların dışında kalmayı seçen (opt-out) Birleşik Krallık'ın üye oluşundan 43 yıl sonra tercihi üyelikten ayrılma yönünde olmuştur. Oysa Türkiye daha ortaklık başvurusunu yaptığı 1959 yılından başlayarak, nihai hedef olarak tam üyeliği benimsemiş ve bu üyelik hedefini, AB üyesi olarak karar alma süreçlerinde yer alma, ortak bütçeden yararlanma ve AB politikalarının oluşturulma sürecinde söz sahibi olma gibi saiklerin yanında, Türkiye'nin sosyo-ekonomik kalkınması ve ilerlemesi için bir çıpa ve model olarak belirlemiştir. Son dönemde katılım müzakerelerinde karşılaşılan sorunlar ve arımcılık görme algısı genel olarak bir yılgınlık ve hayal kırıklığına yol açsa da, üyelik hedefi devletin yetkili organları tarafından kabul edilmeye devam etmektedir³⁵.

Kimlik ve kültür açısından da Türkiye'nin AB üyeliğinin önüne çıkarılan en önemli engellerden biri farklı kimliği ve kültürü olmuştur. Birleşik Krallık için de Kıta Avrupası ile hayat görüşü, ticaret ve küresel konum açısından farklılıklarından söz edilse de nihai olarak Avrupalı bir ülke olduğu sorgulanmamaktadır. Türkiye gibi Batı ve Doğu arasında köprü rolü biçilen bir ülke değildir. Birleşik Krallık geniş Avrupa kültür ailesi içinde görülmektedir. Jeostratejik öncelikler açısından AB üyeliği dışında küresel oyuncu olma arayışı gözlense de, dini ve kültürel referansları ile bu geniş aileye mensubiyeti tartışmalı değildir³⁶.

³³ Dünya Bankası, "GDP: United Kingdom, Turkey", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=GB-TR>, Tuba Şahin, "Turkey's economy grows 0.9% in 2019", Anadolu Agency, 28.02.2020, <https://www.aa.com.tr/en/economy/turkeys-economy-grows-09-in-2019/1748063>

³⁴ World Bank, "GDP United Kingdom", <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=GB>

³⁵ Habertürk, "Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın AB hedefi sözleri gündemde", 22.11.2020, <https://www.haberturk.com/cumhurbaskani-erdogan-in-ab-hedefi-sozleri-gundemde-2877854>

³⁶ Timothy Garton Ash (2020), "Europe (and yes, that includes Britain) can still be a superpower", *The Guardian*, 02.03.2020,

Kıtasal ortaklık gibi üyelik dışında bir formül öneren modeller Türkiye'ye üyelik sürecinin başlangıcında önerilen imtiyazlı ortaklığı anıştırmaktadır. Türkiye gümrük birliğinin bir ortağı olarak halihazırda AB ile ileri bir ortaklığı yürütmektedir. Dolayısı ile Türkiye'ye kıtasal ortaklık gibi bir öneriyi sunmak, zaten elindeki bir kazanımı farklı bir görünüş ile gündeme getirmek anlamını taşımaktadır. Kıtasal ortaklık önerisinde Türkiye açısından en cazip gelebilecek unsur, bu ortaklık çerçevesinde karar alma süreçlerini etkilemeye yönelik ortak bir konsey oluşturma fikridir. Burada kıtasal ortaklık partneri olan ülkeler AB İç pazarı ve ilgili konulardaki mevzuatı görüşüp fikirlerini ifade edebilecektir. Ancak üye olmadıkları için yasal olarak AB mevzuatı açısından herhangi bir bağlayıcılığı olan kararlar alamayacaktır. Bu husus Kıtasal Ortaklık önerisinin ileri sürüldüğü makalede şu şekilde belirtilmektedir ³⁷:

Kıtasal ortaklığı ilgilendiren alanlarda, Kıtasal Ortaklık Konseyi AB Konseyi ve Avrupa Parlamentosu tarafından resmi olarak kabul edilmeden önce yasa tekliflerini görüşebilecektir ve bu şekilde AB üyesi olmayan ülkeler tarafından ifade edilen pozisyonlar yasama süreci boyunca ve nihai kararda hesaba katılacaktır. Resmi olarak, Kıtasal Ortaklık Konseyindeki pozisyon ve görüşmelerin dikkate alınması AB üye devletleri için hukuki değil siyasi bir yükümlülüktür.

Görülmektedir ki, Kıtasal Ortaklık Konseyi'nin alacağı kararlar ve ifade edeceği görüşlerin AB yasama sürecini etkilemesi iyi niyet esasında olacaktır. Zaten üye olmayan ülkelerin AB Kurumlarını ilgilendiren süreçlerde herhangi bir yasal ve resmi rollerinin bulunması eşyanın tabiatına aykırıdır. Teoride, AB ve Türkiye arasında gümrük birliğinin uygulanmasında çıkan sorunların çözülmesi için Ortaklık Konseyi'nin tek yetkili karar alıcı kurum olduğu bilinmektedir. Ancak bugüne kadar temel sorunlar bu çerçevede çözüme kavuşturulamamıştır.

BK ile AB ilişkilerinin geleceği açısından dahi Kıtasal Ortaklık türü önerilerin ne kadar uygulanabilir olduğu tartışmalıdır. Ancak AB'nin kendi içindeki reform süreci de dikkate alınırsa, bugün ortaya çıkmış olan farklılaştırılmış bütünleşme yapısı, Brexit sonrasında çok katmanlı bir AB

<https://www.theguardian.com/world/commentisfree/2020/mar/02/europe-britain-superpower-european>

³⁷ Yazar tarafından İngilizce aslından çevrilmiştir. Jean Pisany-Ferry, Norbert Röttgen, Andre Sapir, Paul Tucker, Guntram B. Wolff (2016), "Europe after Brexit: A proposal for a continental partnership", Bruegel external publication, 29.08.2016, p.7, [https://www.bruegel.org/2016/08/europe-after-brex-it-a-proposal-for-a-continental-partnership/?utm_content=buffer2978d&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer+\(bruegel\)](https://www.bruegel.org/2016/08/europe-after-brex-it-a-proposal-for-a-continental-partnership/?utm_content=buffer2978d&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer+(bruegel))

yönetişimini meydana getirecektir. Örneğin, AB içinde Avro alanına dahil olan ülkelerin katılacağı daha ileri bir bütünleşme halkası olduğu takdirde, Birleşik Krallık ve Türkiye gibi AB ile yakın ilişki içinde bulunan, gümrük birliği veya farklı bir mekanizma üzerinden AB pazarına erişim sağlayan ülkeleri de içine katabilecek bir yapılanma öngörülebilir. Böyle bir yapılanma ister istemez üye olmayan ülkelerin politikaların karar alma süreçlerinde yer almayıp uygulayıcı konumunda olmaları sonucunu doğuracaktır. Bu durumun kesin bir çözümü olmasa da, etkili danışma prosedürlerinin oluşturulması ile en azından bu ülkelerin görüşlerinin dikkate alınacağı mekanizmaların ortaya çıkması sağlanabilir. Öte yandan, bu tür bir mekanizmanın ne AB üye adayları olan ne de AB üyeliğinden ayrılan ülkeler için fazla bir cazibesi bulunmamaktadır. Türkiye gibi aday olup adaylık sürecini üyelik ile sonuçlandıramayan ülkeler için tam üyeliğin sağlayacağı avantajları sunmayacak, BK gibi üyelikten ayrılma yönünde irade kullanan bir ülke için ise belirli ölçüde bir bağımlılık yaratacağı için üyelikten çıkma mantığına ters düşecektir.

2.Ekonomik ve Ticari Etkiler

BK Türkiye'nin en önemli dış ticaret ortaklarından biridir. 2019 rakamlarına göre, Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ikinci ülke Almanya'nın ardından Birleşik Krallık olmuştur. BK'ye ihracat 2019'da 10.7 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Ticaret Bakanlığı'nın verilerine göre, 2019 yılı itibarıyla Türkiye ile BK arasındaki ticaret hacmi 16.1 milyar dolardır ve ticaret dengesi Türkiye lehine 5.3 milyar dolar olarak saptanmıştır. Türkiye 2001 yılından beri BK'ye dış ticaretinde fazla vermektedir. 2005 yılında 5,91 milyar dolar olan ihracatımız 2015 yılında neredeyse iki katına, 10,6 milyar dolara ulaşmıştır. 2017 yılında, % 17,8'lik bir gerileme yaşanarak 9,6 milyar dolar ihracat, % 22,8'lik bir artışla 6,6 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirilmiş ve yine Türkiye lehine 3 milyar dolar dış ticaret fazlası verilmiştir. BK'ye ihracatta, genel olarak tekstil ve hazır giyim ürünleri, elektrikli ve elektriksiz makineler, motorlu araçlar ve parçaları, demir çelik ürünleri, altın/mücevherat ihracattaki önemli madde gruplarını oluşturmaktadır.

Böyle önemli bir ticaret partnerinin AB dışında kalması, gümrük birliğinin dışında da kalması anlamına gelecektir. BK'nin geçiş sürecini de takiben AB'den tamamiyle ayrılmasının planlandığı 2020 sonunda, gümrük birliği ilişkisinin yerini alacak bir serbest ticaret anlaşmasının iki taraf arasında vakit kaybetmeden uygulamaya koyulması ticari kayıp yaşanmaması için elzemdir. Türkiye ve BK arasında bir serbest ticaret anlaşması

imzalanmasına yönelik teknik hazırlıklar başlatılmıştır. Ancak, BK ile AB arasındaki yeni ilişkinin mahiyeti kesinleşmeden, Türkiye ile bir serbest ticaret anlaşması imzalanması mümkün değildir. Türkiye'deki İngiliz Ticaret Odası (BCCT) Başkanı Chris Gaunt da yaptığı bir açıklamada bu konuya dikkat çekmiş ve "AB ile müzakerelerin sonucunu şu an bilmiyoruz. AB ile iyi bir anlaşma yapmamız önemli. Bu sonuçlanıncaya kadar İngiltere ve Türkiye için bir STA yapmak zor....biz Brexit'den sonra, son anlaşmanın ne olduğunu anladığımız zaman Türkiye ile iyi bir STA yapacağımıza eminiz" demiştir³⁸. BK'nin AB ile üyelik sonrasında ilişkisinin henüz netleşmemesi ve üzerinde uzlaşılacak bir formül bulmanın zorluğu, sürecin sonucunu öngörebilmeyi de güçleştirmektedir. Mal ve hizmet ticaretinin hangi kurallara göre yapılacağı, tarım ürünlerinin hangi düzenlemelere tabi tutulacağı, kişisel verilerin dolaşımının hangi kurallara göre sağlanacağı, ticarete oluşabilecek uyuşmazlıkların hangi mekanizmayla çözümleneceği, Avrupa Adalet Divanı kararlarının BK'de uygulanabilir olup olmayacağı gibi birçok farklı konuda düzenleyici bir rejim ortaya çıkmadan veya bir geçiş dönemi öngörülmeden üyelikten ayrılmanın gerçekleşmesi önemli ticari kayıplara ve krizlere yol açma riskini taşımaktadır.

Bertelsmann Stiftung'un yaptığı bir çalışmaya göre anlaşmasız Brexit AB ülkeleri için yılda 40 milyar avroyu bulan bir kayba yol açacaktır. BK için ise bu kayıp daha da büyük olacaktır: yılda 57 milyar avro veya kişi başına düşen GSYİH'da 900 avroluk bir düşüş. Brexit'ten fayda sağlaması öngörülen ülkeler ise ABD ve Çin olarak tahmin edilmiştir³⁹. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından yapılan bir çalışmaya göre ise Türkiye AB üyesi olmayan tüm ülkeler arasında, anlaşmasız Brexit sebebiyle en fazla kayba uğrayacak ülke olarak öngörülmüştür. Anlaşmasız Brexit'in Türkiye için yılda 2,4 milyar dolarlık ihracat kaybına yol açacağı hesaplanmıştır. Türkiye'nin ardından Güney Kore ve Pakistan gelmektedir⁴⁰. Ülkemizin AB içindeki ikinci büyük ihracat pazarı olan ve dış ticaret fazlası verdiğimiz BK pazarında, anlaşmasız Brexit durumunda yeniden getirilen gümrük vergisi, kota ve diğer kısıtlamalar ile karşı karşıya kalınması özellikle otomotiv, tekstil ve ev aletleri gibi sektörleri olumsuz etkileyecektir. AB ile BK arasındaki yeni ilişkinin belirlenmesini takiben Türkiye'nin de BK ile

³⁸ Bahattin Gönültaş, Sevgi Ceren Gökkoyun, "Türkiye ekonomisine Birleşik Krallık ilgisi", Anadolu Ajansı, 08.02.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-ekonomisine-birlesik-krallik-ilgisi/1057577>

³⁹ Katharina Gnath, "Brexit to cost EU citizens up to 40 billion euros annually", Bertelsmann Stiftung, 21.03.2019, <https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/topics/latest-news/2019/march/brexit-to-cost-eu-citizens-up-to-40-billion-euros-annually>

⁴⁰ UNCTAD, "No-deal Brexit: the trade winners and losers", 09.04.2019, <https://unctad.org/news/no-deal-brexit-trade-winners-and-losers>

serbest ticaret anlaşmasını sonuçlandırarak uygulamaya koyması ticari ve ekonomik ilişkilerimizin devamlılığı açısından önemlidir. Halihazırdaki ticaretin korunmasının yanında, gümrük birliğinin kapsamadığı hizmetler ve ticaret gibi sektörleri de kapsayacak şekilde daha dâni ve kapsamlı bir ticaret anlaşması da sonrasında gündeme gelebilir.

3.BK'nin Ankara Anlaşması Dışına Çıkmasının Etkileri

Brexit'in hukuki etkileri BK'nin AB'den ayrılması ile Türkiye ile AB arasındaki ortaklık ilişkisini düzenleyen Ankara Anlaşması'ndan da ayrılmış olacağı saptaması ile ilgilidir. BK'nin Brexit sonrasında AB üyesi iken taraf olduğu anlaşmalara taraf olmaya devam etmesi ya da üyelikten ayrıldıktan sonra Türkiye ile imzalaması beklenen serbest ticaret anlaşmasına Ankara Anlaşması hükümlerinin geçerli olmaya devam edeceği şeklinde bir hüküm eklemesi gibi durumlar haricinde, AB üyeliğinden ayrılması, AB üyesi iken taraf olduğu anlaşmalardan da ayrılması anlamına gelmektedir. BK'nin AB üyeliğinden ayrılma sebeplerinden birinin, kendi ticaret anlaşmalarını özgürce yapabilme isteği olduğu dikkate alınırsa, BK'nin Türkiye ile ticaret ilişkisinin tüm yönlerini yeni bir anlaşma ile yeniden müzakere etmek isteyeceği öngörülebilir. Türkiye'nin tutumu da Ankara Anlaşması ile kazanılmış olan haklara yakın düzenlemeleri bu yeni anlaşma kapsamına dahil edebilmek olacaktır.

BK, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına ECAA (European Community Association Agreement) denilen bir vize ile oturma ve yerleşme hakkı tanımaktadır. Bu hak ile BK'ye yerleşmiş bir T. C. Vatandaşı 4. Yılın sonunda süresiz oturma iznine hak kazanıyorken, 2019'da değişen uygulama ile süresiz oturma hakkı askıya alınmıştır. Özellikle 2016 sonrasında, Ankara Anlaşması'nın sağladığı bu imkandan yararlanarak BK'ye yerleşmek için başvuranların sayısında önemli bir artış meydana gelmiştir⁴¹. Toplam başvuru 2008'de 20 iken, 2010'da 165, 2014'te 240 ve 2015'te 390'a yükselmiştir. 2016'da ise BK'ye toplam 775 başvuru yapılmıştır. 2017'de toplam başvuru 1190 olmuştur. 2017'de yapılan başvuruların 665'i onaylanırken, 325'i reddedilmiştir⁴².

⁴¹ Ahmet Gürhan Kartal, "UK to carry on with Ankara Agreement visa until 2021", *Anadolu Ajansı*, 05.02.2020, <https://www.aa.com.tr/en/europe/uk-to-carry-on-with-ankara-agreement-visa-until-2021/1724860>

⁴² Onur Erem, "Ankara Anlaşması: 31 Aralık'ta sona erecek anlaşma kapsamında vize başvuruları rekor kırıyor", *BBC Türkçe*, 08.12.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55224051#:~:text=1%20Ocak%202010%20%2D%2031%20Eyl%C3%BCl,say%C4%B1s>

2007 yılında Avrupa Adalet Divanı'nın ön hüküm prosedürü kapsamında görüşüp karara bağladığı, Tüm ve Dari davasında Birleşik Krallık yetkililerinin Ankara Anlaşması'nın Katma Protokolün 41(1) sayılı paragrafındaki "standstill" hükmüne istinaden, T.C. vatandaşlarının yerleşme hakkı ve hizmet edimine yeni kısıtlamalar getiremeyeceği hükmü teyit edilmiştir⁴³. Bu davada söz konusu olan iki Türk, İngiltere'ye giriş yapmış ve iltica talebinde bulunmuş, talepleri kabul edilmeyince ülkede iş kuracaklarını söyleyerek, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'den doğan haklarını kullanmak istemiştir. Konu Avrupa Adalet Divanı'nın görüşüne sunulmuş ve Divan T. C. vatandaşlarının bu ülkeye ilk kez girişlerinde standstill hükmünden yararlanabileceği, dolayısıyla sınır dışı edilmelerinin haksız olduğuna karar vermiştir. Bu karar Türkiye'den Ankara Anlaşması kapsamında yapılan başvuruların artmasına yol açmıştır. Daha öncesinde BK tarafından ülkeye ilk girişlere uygulanmayan "standstill" hükmü ilk girişlere de uygulanmaya başlanmış ve yukarıda bahsedildiği gibi ECAA adlı ayrı bir vize kategorisinin oluşturulmasına neden olmuştur.

BK'nin AB'den ayrılması ile Ankara Anlaşması'nın sağladığı bu ve benzeri haklar, gümrük birliği ile birlikte ortadan kalkacaktır. Türkiye'nin Brexit sonrası BK ile yeni bir anlaşma akdetme sürecinde bu konunun da ele alınması ve mümkün olan en kapsamlı şekilde düzenlemelerin yapılması uygun olacaktır. Ancak Brexit ile birlikte BK'nin Ankara Anlaşması'ndan çıkacak olması, iş kurma ve yerleşme hakkının da sona ermesi anlamına gelmektedir. Türkiye'nin BK ile uygulamaya sokacağı yeni anlaşmada buna benzer hükümlerin yer alması durumunda iş kurma hakkının devamı söz konusu olabilir ki günümüzdeki siyasi ortam, göç karşıtı akımların gücü ve BK siyasetinin mevcut durumu dikkate alındığında bunun ne kadar zor olacağı daha iyi anlaşılabilir. Nitekim BK'nin AB üyeliği sonrası için oluşturmakta olduğu göç stratejisi BK'de yerleşmek için başvuruların coğrafi köken yerine sahip olunan beceriler doğrultusunda ele alınacağı bir yaklaşımı yansıtmaktadır⁴⁴.

%C4%B1%2018%20bin%20976%20oldu.&text=Bu%20y%C3%BCzden%20Ankara%20Anla%C5%9Fmas%C4%B1%20vesilesiyle,bu%20konuda%20bir%20veri%20bulunmuyor.

⁴³ Case C-16/05, Tüm and Dari, Judgment of the Court, (Second Chamber), 20.09.2007, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62005CJ0016&from=EN>

⁴⁴ BK İçişleri Bakanlığı (Home Office), "The UK's points-based immigration system: policy statement", Politika Belgesi, <https://www.gov.uk/government/publications/the-uks-points-based-immigration-system-policy-statement/the-uks-points-based-immigration-system-policy->

Kaynakça

- Access to EU Law, “Mutual Defence Clause”, https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/mutual_defence.html
- Aljazeera, “Macron slams Turkey’s ‘violation’ of Greek, Cypriot sovereignty”, 23.07.2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/7/23/macron-slams-turkeys-violation-of-greek-cypriot-sovereignty>
- Avrupa Komisyonu, “Commission drafts negotiating frameworks for Albania and North Macedonia”, 01.07.2020, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1021
- BBC News, “EU blocks Albania and North Macedonia membership bids”, 18.10.2019, <https://www.bbc.com/news/world-europe-50100201>
- Blair, Tony (2000), Address given to the Polish Stock Exchange (Warsaw, 6 October 2000), CVCE (Centre virtuel de la connaissance sur l'Europe), University of Luxembourg, https://www.cvce.eu/en/obj/address_given_by_tony_blair_to_the_polish_stock_exchange_warsaw_6_october_2000-en-f8c765d9-ad33-4ce3-bfbc-7dd6d01141d7.html
- Birleşik Krallık İçişleri Bakanlığı (Home Office), “The UK's points-based immigration system: policy statement”, Politika Belgesi, <https://www.gov.uk/government/publications/the-uks-points-based-immigration-system-policy-statement/the-uks-points-based-immigration-system-policy-statement#:~:text=From%20January%202021%2C%20we%20will,a%20relevant%20and%20competent%20body.>
- Bulmer, Simon (2008), “New Labour, New European Policy? Blair, Brown and Utilitarian Supranationalism”, *Parliamentary Affairs*, Volume 61, Issue 4, October 2008, 597–620.
- Case C-16/05, Tım and Darı, Judgment of the Court, (Second Chamber), 20.09.2007, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:62005CJ0016&from=EN>
- Council of the EU, “Foreign Affairs Council: Main Results”, 13.07.2020, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2020/07/13/>
- Cox, Michael (2017) The rise of populism and the crisis of globalisation: Brexit, Trump and beyond. *Irish Studies in International Affairs*, 28. pp. 9-17.
- Deutsche welle, “Germany's Maas calls on Greece and Turkey to avoid 'catastrophe'”, 25.08.2020, <https://www.dw.com/en/germanys-maas-calls-on-greece-and-turkey-to-avoid-catastrophe/a-54693420>
- Dünya Bankası, “GDP: United Kingdom, Turkey”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=GB-TR>, Tuba Şahin, “Turkey's economy grows 0.9% in 2019”, Anadolu Agency,

28.02.2020, <https://www.aa.com.tr/en/economy/turkeys-economy-grows-09-in-2019/1748063>

Erem, Onur, “Ankara Anlaşması: 31 Aralık'ta sona erecek anlaşma kapsamında vize başvuruları rekor kırıyor”, *BBC Türkçe*, 08.12.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55224051#:~:text=1%20Ocak%202010%20%2D%2031%20Eyl%C3%BCI,say%C4%B1s%C4%B1%2018%20bin%20976%20oldu.&text=Bu%20y%C3%B Czden%20Ankara%20Anla%C5%9Fmas%C4%B1%20vesilesiyle,bu%20konuda%20bir%20veri%20bulunmuyor>.

European Council Conclusions, Brüksel, 22.03.2018, EUCO 1/18, <https://www.consilium.europa.eu/media/33457/22-euco-final-conclusions-en.pdf>

European Council Conclusions, EUCO 13/20, Brüksel, 02.10.2020, <https://www.consilium.europa.eu/media/45910/021020-euco-final-conclusions.pdf>

European Council, Conclusions, Brüksel, 11.12.2020, EUCO 22/20, <https://www.consilium.europa.eu/media/47296/1011-12-20-euco-conclusions-en.pdf>

European External Action Service, “Turkey: Remarks by HR/VP Josep Borrell at the press conference following his meeting with the Minister of Foreign Affairs Mevlut Çavuşoğlu”, 06.07.2020, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/82146/turkey-remarks-hrvp-josep-borrell-press-conference-following-his-meeting-minister-foreign_en

Garton Ash, Timothy (2020), “Europe (and yes, that includes Britain) can still be a superpower”, *The Guardian*, 02.03.2020, <https://www.theguardian.com/world/commentisfree/2020/mar/02/europe-britain-superpower-european>

George, Stephen (1994), *Britain in the European Community: An Awkward Partner*, Oxford University Press.

Gillingham, John (2003), *European Integration (1950-2003): Superstate or New Market Economy?*, Cambridge University Press.

Gnath, Katharina, “Brexit to cost EU citizens up to 40 billion euros annually”, Bertelsmann Stiftung, 21.03.2019, <https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/topics/latest-news/2019/march/brexit-to-cost-eu-citizens-up-to-40-billion-euros-annually>

Gönültaş, Bahattin, Sevgi Ceren Gökkoyun, “Türkiye ekonomisine Birleşik Krallık ilgisi”, Anadolu Ajansı, 08.02.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-ekonomisine-birlesik-krallik-ilgisi/1057577>

- Habertürk, “Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın AB hedefi sözleri gündemde”, 22.11.2020, <https://www.haberturk.com/cumhurbaskani-erdogan-in-ab-hedefi-sozleri-gundemde-2877854>
- Hatip, Yusuf, Şerife Çetin, Ata Ufuk Şeker, “AB liderlerinden Brexit sonrası 'daha istekli çalışma' mesajı”, Anadolu Ajansı, 31.01.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-liderlerinden-brexit-sonrasi-daha-istekli-calisma-mesaji/1720314>
- Scott, Mike, “Cambridge Analytica did work for Brexit groups, says ex-staffer”, Politico, 30.07.2019, <https://www.politico.eu/article/cambridge-analytica-leave-eu-ukip-brexit-facebook/>
- Henley, Jon, Philip Oltermann (2016), “Ventotene summit to chart roadmap for EU's response to Brexit vote”, *The Guardian*, 22.08.2016, <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/21/ventotene-summit-france-italy-germany-eu-brexit-vote>
- Henley, Jon (2017), “Angela Merkel: EU cannot completely rely on US and Britain any more”, *The Guardian*, 28.05.2017, <https://www.theguardian.com/world/2017/may/28/merkel-says-eu-cannot-completely-rely-on-us-and-britain-any-more-g7-talks>
- Kaletsy, Anatole, “Europe’s Hamiltonian Moment”, *New Europe*, 22.05.2020, <https://www.neweurope.eu/article/europes-hamiltonian-moment/>
- Kartal, Ahmet Gürhan “UK to carry on with Ankara Agreement visa until 2021”, *Anadolu Ajansı*, 05.02.2020, <https://www.aa.com.tr/en/europe/uk-to-carry-on-with-ankara-agreement-visa-until-2021/1724860>
- Ker-Lindsay, James (2017): Turkey’s EU accession as a factor in the 2016 Brexit referendum, *Turkish Studies*, 19(1), 1-22.
- Lowe, Sam (2020), “Priorities for Global Britain”, Centre for European Reform, 27.01.2020, <https://www.cer.eu/publications/archive/bulletin-article/2020/priorities-global-britain>
- Mölder, Holger (2018), “British Approach to the European Union: From Tony Blair to David Cameron”, in Ramiro Troitiño et al. ed. *Brexit: History, Reasoning and Perspectives*, Springer, 153-173.
- Parker, George (2016), “Turkey unlikely to join EU ‘until the year 3000’ says Cameron”, *Financial Times*, 22.05.2016, <https://www.ft.com/content/de1efd42-2001-11e6-aa98-dbe01fab0c>
- Pisany-Ferry, Jean, Norbert Röttgen, Andre Sapir, Paul Tucker, Guntram B. Wolff (2016), “Europe after Brexit: A proposal for a continental partnership”, Bruegel external publication, 29.08.2016, [https://www.bruegel.org/2016/08/europe-after-brexit-a-proposal-for-a-continental-partnership/?utm_content=buffer2978d&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer+\(bruegel\)](https://www.bruegel.org/2016/08/europe-after-brexit-a-proposal-for-a-continental-partnership/?utm_content=buffer2978d&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer+(bruegel))

- Saeed, Saim (2017), “Sigmar Gabriel: Post-Brexit Britain can be model for Turkey and Ukraine”, *Politico*, 26.12.2017, <https://www.politico.eu/article/sigmar-gabriel-post-brexit-britain-can-be-model-for-turkey-and-ukraine/>
- Şeker, Ata Ufuk, Şerife Çetin, “AB, Brexit’le kan kaybetti: Avrupa Birliği’nin, İngiltere’nin ayrılışı ile birlikte ekonomik ve siyasi olarak önemli ölçüde güç kaybetmesi bekleniyor”, *Anadolu Ajansı*, 01.02.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-brexit-le-kan-kaybetti-/1720987>
- Vavasseur, Xavier, “France Pulls Out Of NATO Operation Sea Guardian Amid Tensions With Turkey”, *Naval News*, 03.07.2020, <https://www.navalnews.com/naval-news/2020/07/france-pulls-out-of-nato-operation-sea-guardian-amid-tensions-with-turkey/>
- World Bank, “GDP United Kingdom”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=GB>
- UNCTAD, “No-deal Brexit: the trade winners and losers”, 09.04.2019, <https://unctad.org/news/no-deal-brexit-trade-winners-and-losers>
- Urwin, Derek W. (1991), *The Community of Europe: A history of European Integration since 1945*, Longman.